

Pesti pilanatkép és Pest pillanatképe

Asaját arcát csak közvetve, nem jól ismeri az ember, s még akkor se, ha ez egy egész város arca, s szülővárosáé, olyanformán megszerkesztve, mint a hírhedt Dalton-féle „psziche”-képeké, ahol sok, egyívású ember arcát fotografálják egymásra. De néha, egy pillanatra, többnyire véletlenül, meglátja magát az ember, profilból a tükörben vagy egy másik ember szemében, és ezek nagyon tanulságos pillanatok. Így fedezzük fel, művészi szórakozottságban, önmagunkban a „jelleget” és „típust”, ami különben azonos volna az idegenszerűvel.

Budapest profilját, amihez a magamé is hozzátartozik, a most alkonyodó nyáron – külföldről érkezve – több ízben pillantottam meg így, szórakozottan és véletlenül, és hozzátartozóinkat is olyankor látjuk tárgyilagosabban, mikor, távollét után, először kapjuk meg őket a pályaudvaron. Különleges valami ez a profil, magában álló, egészen eredeti. Igenis, van pesti arcél, különösen lélekben, éppolyan kifejezett és felismerhető, mint a népi és faji típusok ábrája a földrajzkönyvekben. Bűneiben és erényeiben éppoly tipikus, mint minden eleven élet – ezt azért bocsátom előre, mert a példák, amik válogatásra hirtelen eszembe jutnak, a legtarkább egyvelegben mutatják az erkölcsi szélsőségeket – és Isten ments, hogy bűnpártolással vádoljon valaki, ha egy gaztettet éppoly jellegzetesnek tartok, mint egy hőstettet. Egy szép nő, ha okos is, soha nem haragszik meg a jó arcismerőre, amikor egy csúnya nőre emlékezteti őt, jól tudván, hogy az angyal sokszor hasonlít a bukott angyalra, vagyis az ördögre. Mostanában folynak éppen kísérletek és megfigyelések külön vált, más sorsú ikerpárok vizsgálatában. A tapasztalat azt mutatja, hogy a rabló és pandúr legendája nem is legenda, hanem valami titokzatos forrású valóság.

Az első, igazi pesti dolog az a tréfás feltevés volt, amivel Hegyeshalmon túl már a vonatban találkoztam. Nem is igaz, hogy beteg voltál, mondta több ismerősöm, az egészszet reklámból találtad ki, összebeszélte néhány orvossal, hogy érdekessé tedd magad, engem nem csapsz be.

A második egy „bemondás” volt – „hallja – mondta valaki mellettem egy tejkereskedőnek –, én magát vajkereskedővé pofozom, ha nem hallgat”.

A harmadik, két héttel utóbb, igazán nem vidám alkalom kapcsán kapta meg európai méretek felé tolódott figyelmemet.

A Rákóczi úton összedőlt egy háromemeletes ház. Déli három óra volt, a legforgalmasabb időben, a legforgalmasabb helyen – ilyenkor, egyrészt mindenki otthon tartózkodik még, ebéd után, akinek főbérleti lakása van, másrészt mindenki dolga után fut, aki alkalmi üzletből, szemfülességből vagy kényszermunkából él; az utca is tele van, a szobák is tele vannak. Vegyük hozzá a közeli legnyüzsgőbb pesti pályaudvart, a Keletit. Minden amellett szólt (s ezt is hitték első percben a naivabbak), hogy olyan tömegszerencsétlenség történik, amire nem volt példa: statisztikailag szólva, a katasztrófa legalább százhusz ember halálára volt „mérétezve”. És állítom, hogy hasonló körülmények közt minden más nagyvárosban ilyen szörnyű következménye lett volna egy nagy ház beomlásának. Ezzel szemben nálunk csak egy szegény kis vidéki cseléd pusztult el, az is azért, mert nem hallgatott a figyelmeztető szóra. Mint művész természetesen ezt a halált is egyenrangúnak tartom a világegyetem kialakásával, mint polgár, kénytelen vagyok elismerni a katasztrófa „szerencsés kimenetelét”. De nem ez a fontos. Az a fontos, hogy ezt a viszonylag szerencsés kimenetelt nem a véletlennek köszönhetjük, ahogy a lapok bizonyítani próbálták, hanem a speciális pesti léleknek, a lélek adottságainak, a „nil admirari” filozófiájának, amelynek legalsó fokát, az elszánt cinizmust, néha meg se lehet különböztetni legfelsőbb fokától, a hősi bátorságtól. Ezt a hősi bátorságot egy közrendőr képviselte, aki, repedezni látván a falakat, kettőt kurjantott: egyet az utca felé „le a járdáról, mindenki!”, másikat az emeletek irányában „be a belső szobákba, összedől a ház!”. És az emberek, az utcán is és a lakásokban is, szó nélkül és gyorsan engedelmessé váltak, hátra se néztek, a járdáról leszaladtak a kocsiútra, az utcai szobákból beugrottak a hátsó helyiségekbe. A következő pillanatban lezuhant három emelet utcai szobasora és – nem temetett senkit maga alá, s a szobákból is csak a szegény kis szobalányt rántotta le, aki nem tudott elég gyorsan szót fogadni a biztos úr szavának.

Mi az, amit az esetben különlegesen pestinek érzel?

A fentemlített „nem csodálkozni” elvet, azt, hogy a pesti ember, bár kíváncsi természetű, sohase álldogál tátott szájjal és bambán, ha a bőréről van szó: ezenkívül pedig egészségesen pesszimista, és mindent lehetségesnek tart, a legrosszabbat éppen úgy, mint a legjobbat. Bárhol kezd el, váratlanul és bejelentés nélkül, inogni a nyolcvanéves bérház homlokzata: az első embernek, aki ezt látja, még ha rendőr is, leesik az álla, mintha villám csapott volna le, derült égből, egyszerűen *képtelenségnek* érzi, ami csakugyan képte-

lenség. De még ha lélekjelenléte nem is hagyja el, ugyan ki hiszi el neki, *egy pillanat alatt*, hogy egy ház, ami előtt sok éven át ballagtam el, aminek utcai szobájában vidáman römizek vagy szundikálok, a következő pillanatban úgy omlik össze, mint a kártyavár? Másutt a kártyavárakban is jobban bíznak, mint nálunk a nyolcvanéves házakban. Nálunk, az értelmes rendőr szavára, egyszerűen szétrebbentek az emberek, hátra se néztek, elugrottak, mint ahogy félreugrunk, ha valaki ránk szól: „vigyázz, tócsába lépsz”, mert hiszen tócsába lépni nagyon könnyen lehet. Ha a rendőr bácsi azt mondja, hogy összedől a ház, akkor mérget vehetsz rá, hogy összedől, kár vitatkozni, megfordulni vagy csodálkozva kinézni az ablakon – és ha arra figyelmeztet, hogy kettéreped alattad az utca vagy az egész földgolyó, vagy a nap gyanúsan mozgolódik az égen, lehet, hogy tüstént ránk szakad az égbolt: a pesti ember mindenesetre igyekszik magát biztonságba helyezni, mielőtt a kozmikus esemény viszonylagos ritkaságán tűnődnek.

Mert a pesti ember *hisz a csodában*, lehetségesnek tartja, és minden esetben igyekszik „megtalálni a számítását” a bekövetkező fordulatok eshetőségei közt. És hisz a szerencsében, a jószerencsében éppen úgy, mint a balszerencsében, és ha lehet, megpróbálja korrigálni a szerencsét – jól tudja, hogy az esélyek száma végtelen, és az ember akarata, képzelete, ügyessége éppúgy szerepet kap az esélyekben, mint a tehetetlen történet. És az összeomlások, mikor nemcsak egy öreg bérházról van szó, éppoly kevésbé lepik meg, mint az épülő kastélyok kacsalába.

Csik mester váratlan, szép győzelme után az olimpiászon több helyen hallottam, hogy a diadal előrelátható volt, ugyanis Csik szándékosan kevesebbet mutatott képességeiből a torna előtt, hogy félrevezesse a vetélytársakat, s annál nagyobb legyen a meglepetés.

A másik végletet – Pest Janus-arcának másik felét – lásd a Hermész utcai bankcsalás figurái közt: egy paralitikus öregasszony és társai, akik *elhiszik maguknak*, hogy a stikli sikerülhet!

Jóban és rosszban – micsoda bizalom!

Érdemes innen föld körüli útra menni – ha új földrészt nem is fedezünk fel, van rá esély, hogy visszatérésünk után újra felfedezzük magunkat.

(*Naplóm, életem*. Válogatta és az előszót írta: Szalay Károly. Magvető, Budapest, 1964. 438–441. old.)